

Valse beschuldiging van plagiaat: Freuds karaktermoord op Albert Moll

Door Harry Oosterhuis

Weinig invloedrijke denkers zijn zo van hun voetstuk gevallen als Sigmund Freud. Het wetenschappelijke gehalte van de psychoanalyse is altijd omstreden geweest en inmiddels zijn er ook vraagtekens gezet bij zijn persoonlijke integriteit. In zijn streven om zijn leer te verspreiden deinsde Freud niet terug voor verdraaiingen, manipulatie en demonisering van critici. Dat ondervond ook de Berlijnse zenuwarts Albert Moll (1862-1939). Mede door de invloed van de psychoanalytische beweging is hij in de vergetelheid geraakt, maar aan het begin van de twintigste eeuw genoot Moll een internationale reputatie als pionier op het gebied van de hypnose en psychotherapie, de forensische psychiatrie, de medische ethiek en de seksuologie. Op dat laatste terrein publiceerde hij drie baanbrekende boeken: in 1891 een van de eerste monografieën over homoseksualiteit (*Die Conträre Sexualempfindung*), in 1897 en 1898 een omvangrijk tweedelig werk over seksualiteit in het algemeen (*Untersuchungen über die Libido sexualis*) en in 1908 een studie over de seksualiteit van kinderen (*Das Sexualeben des Kindes*).

Molls persoonlijke en professionele achtergrond vertoonde opmerkelijke overeenkomsten met die van Freud. Hij was afkomstig uit een joods middenklasse milieu en had zichzelf opgewerkt tot een voorstaand arts met een lucratieve particuliere praktijk voor de Berlijnse gegoede stand. Evenmin als bij Freud speelde de joodse religie een rol in Molls leven: hij geloofde in verlichting en wetenschap en combineerde liberale beginselen met Duits nationalisme. Hij bekleedde openbare functies en was prominent aanwezig in de wetenschappelijke en publieke media. Net als Freud was hij erudiet, zelfverzekerd, eigenzinnig en arrogant, nam hij geen blad voor de mond en joeg hij collega's tegen zich in het harnas.

Molls boek over kinderseksualiteit, waarin hij kritiek uitte op de psychoanalyse en Freuds visie op seksualiteit, wekte de toorn van Freud. De definitie van seksualiteit in zijn *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905) was volgens Moll vaag en speculatief en ook de psychoanalytische theorie leek op los zand gebouwd. De empirische toetsing van de nogal willekeurige 'symbolische' interpretaties liet te wensen over. Om zijn theorie steeds weer te bevestigen, gaf Freud zijn ziektegeschiedenissen op een selectieve en tendentieuze manier weer. Verder plaatste Moll vraagtekens bij Freuds therapeutische methode, waardoor bij patiënten herinneringen aan traumatische gebeurtenissen zouden worden oproepen. Hij vroeg zich af in hoeverre deze herinneringen vervormd waren door de suggestieve invloed van de therapeut. De werking van de psychoanalyse was wellicht grotendeels te danken aan inbeelding, in het bijzonder aan de intensieve aandacht van de therapeut voor het innerlijke leven van neurotische patiënten waardoor zij zich gevleid voelden. Molls kritiek, waarvan de relevantie later door wetenschapshistorici en –filosofen ruimschoots is aangetoond, raakte de kern van de psychoanalyse en kwam extra hard aan bij Freud omdat Moll zijn eigen boek over kinderseksualiteit als een gedegen empirische studie presenteerde en recensenten het ook als zodanig waardeerden. Moll publiceerde veel meer concrete en min of meer seksueel expliciete gevalsbeschrijvingen en autobiografische verhalen van zijn patiënten dan Freud.

Toen Moll Freud in het voorjaar van 1909 in Wenen bezocht, stond Freud hem met *Das Sexualeben des Kindes* in de hand geagiteerd op te wachten en kreeg Moll meteen de volle laag. Moll zou hem geheel ten onrechte hebben beschuldigd van

gesjoemel met gevalsbeschrijvingen, zonder zich goed in de psychoanalyse te verdiepen. Voor een weerwoord kreeg Moll nauwelijks kans en hij droop al snel af, waarbij hij Freud toch nog voor een tegenbezoek in Berlijn uitnodigde. In zijn kring van volgelingen schilderde Freud Moll af een 'walgelijke en kwaadaardige bruuft', een achterbakse 'advocaat van kwade zaken' en een 'donkere geest'. Moll merkte later in zijn memoires (1936) over zijn 'beleefdheidsbezoek' op dat Freud uitermate lichtgeraakt was en geen kritiek verdroeg.

Een half jaar voor de tumultueuze ontmoeting hadden Freud en zijn aanhangers Molls boek in een vergadering van de Weense Psychoanalytische Vereniging al besproken en als 'waardeloos' afgedaan. De 'warrige' en 'ontoegankelijke' studie zou niet origineel en wetenschappelijk zijn. Molls weifelende redeneerstijl, tastend en zoekend, zou getuigen van gebrek aan stelligheid, en daarmee was bewezen dat hij, in tegenstelling tot Freud, geen geniaal denker was. Blijkbaar was voor de psychoanalytici beslistheid en niet twijfel en nauwkeurigheid het criterium voor goede wetenschap. Het bleef niet bij inhoudelijke kritiek op Molls boek, er werd ook op de man gespeeld. Niet alleen was Moll te kortzichtig om de finesses van de psychoanalyse te begrijpen, maar hij had ook niet erkend dat Freud de eerste was die naar voren had gebracht dat seksuele gevoelens en gedragingen onder kinderen normaal waren. Volgens Freud was Moll door lezing van zijn *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* op dit idee gekomen en had hij het vervolgens als zijn eigen ontdekking gepresenteerd.

Moll zou dus plagiaat hebben gepleegd. Freud beweerde dat hij diverse passages in Molls werk had aangetroffen waarvoor hij hem zou kunnen aanklagen. Een onderbouwing daarvan bleef echter uit, waarschijnlijk omdat Freud heel goed wist dat zijn beschuldiging volkomen uit de lucht was gegrepen. In feite had Moll reden om Freud van plagiaat te verdenken. Evenals enkele andere artsen en psychologen, zoals Max Dessoir, Wilhelm Stekel, Wilhelm Fliess en Havelock Ellis, had Moll er al eerder dan Freud op gewezen dat diffuse, deels ook 'perverse' seksuele neigingen bij kinderen deel uitmaakten van hun psychoseksuele ontwikkeling en als zodanig niet abnormaal waren. Freud daarentegen geloofde tot eind 1897 dat seksuele uitingen van kinderen wezen op verleiding en misbruik. Het is waarschijnlijk dat zijn lezing van Molls *Untersuchungen über die Libido sexualis* ertoe bijdroeg dat hij zijn opvatting hierover veranderde en de stap zette naar het idee van de polymorf perverse infantiele seksualiteit, zoals hij die in 1905 in zijn *Drei Abhandlungen* uiteenzette en waarmee hij claimde dat hij als eerste de kinderseksualiteit had blootgelegd. Uit Freuds exemplaar van Molls boek, dat in het Freud Museum in Londen wordt bewaard, blijkt dat Freud het kort na het verschijnen ervan aandachtig moet hebben gelezen: 36 passages zijn door hem met potloodstrepen gemarkeerd, waaronder fragmenten over kinderseksualiteit. Op de vergadering van de Weense Psychoanalytische Vereniging stelde Freud echter dat kinderseksualiteit niet werd besproken in *Untersuchungen über die Libido sexualis*. In de tweede editie van zijn *Drei Abhandlungen*, die een jaar na zijn vijandige ontmoeting met Moll verscheen, voegde Freud twee voetnoten toe waarin hij zelfs beweerde dat Moll het bestaan van infantiele seksualiteit ontkennde. Freuds volgelingen en ook idolate biografen als Ernest Jones en Peter Gay namen deze leugens klakkeloos over.

Het idee dat kinderen seksuele wezens zijn is niet het enige inzicht waarmee Freud zichzelf op de kaart zette als een revolutionaire denker die de Victoriaanse moraal trotseerde en een paradigmawisseling teweegbracht in het medisch-biologische denken over seksualiteit. Dit vertekende beeld is niet alleen onder

psychoanalytici en seksuologen, maar ook onder veel geschiedschrijvers en andere intellectuelen nog steeds gemeengoed. In zijn *Drei Abhandlungen* verwees Freud uitermate summier naar het volgens hem bevooroordeelde en achterhaalde werk van enkele andere artsen, onder wie Moll, zonder te vermelden dat er daarin ook sprake was van aanzetten tot een nieuwe, meer psychologische benadering. Freuds theorie over seksualiteit was lang niet zo uitzonderlijk en gedurfd als hij en zijn medestanders wilden doen voorkomen.

Naast de Britse seksuoloog Havelock Ellis, was het vooral Moll die, in zijn boeken over homoseksualiteit (1891) en de *Libido sexualis* (1897-98), de kernideeën van Freuds *Drei Abhandlungen* al jaren eerder had gearticuleerd. Freud kon dat weten, zoals blijkt uit zijn markeringen in zijn exemplaar van Molls *Untersuchungen über die Libido sexualis*. Molls denken over seksualiteit was genuanceerder en minder onderhevig aan de toen heersende morele (voor)oordelen dan de beschouwingen van veel andere medische autoriteiten. Evenals Freud relativeerde hij de relevantie van de voortplanting als het vermeende natuurlijke doel van de menselijke seksualiteit en verschoof hij het accent naar lustbeleving en relatievorming, waarbij Moll nog sterker dan Freud de aandacht vestigde op de seksuele beleving van vrouwen en de noodzaak dat mannen hun gedrag daaraan aanpasten. Al eerder dan Freud gebruikte Moll de terminologie 'erogene zones' om aan te geven dat seksualiteit als veelvormige drijfveer meer was dan genitale prikkeling. Net als Freud betoogde Moll dat het onderscheid tussen 'normale' heteroseksualiteit en perversie betrekkelijk, eerder kwantitatief dan kwalitatief was en dat beide alleen in hun onderlinge interactie konden worden begrepen. Zonder de heteroseksuele norm wezenlijk ter discussie te stellen, zetten zij vraagtekens bij de pathologische en erfelijk-degeneratieve aard van homoseksualiteit en erkenden zij dat deze, in tegenstelling tot andere perversies, een relationele en daarmee min of meer acceptabele vorm van seksualiteit kon zijn. Veel eerder dan Freud nam Moll stelling tegen de strafbaarstelling van 'tegennatuurlijke ontucht' in Duitsland en Oostenrijk.

Moll, die toepassing van psychologische kennis in de geneeskunde bepleitte, nam afstand van elke vorm van biologisch determinisme en eveneens, wat uitzonderlijk was in de toenmalige psychiatrie en seksuologie, van de degeneratietheorie en het eugenetische gedachtegoed. Volgens hem moest de verklaring van seksualiteit worden gezocht in de wisselwerking tussen biologische, psychische en sociaal-culturele factoren. Aangeboren driften waren ongevormd en niet meer dan mogelijkhedenvoorwaarden. Dit perspectief bepaalde zijn analyse van de psychoseksuele ontwikkeling in de kindertijd en puberteit. Bij Moll was duidelijk sprake van een accentverschuiving van een biologische naar een psychologische benadering van seksualiteit; hij achtte de gevoelsmatige beleving minstens zo belangrijk als de lichamelijke lust. In dit verband zag hij seksualiteit niet alleen als een mogelijke bedreiging van de cultuur, maar ook als een constructieve, socialiserende kracht. Tegelijkertijd wees Moll al eerder dan Freud op de onoplosbare spanning tussen het onmogelijk volledig te onderdrukken driftleven en instinctbeheersing als noodzakelijke voorwaarde voor beschaving.

Dat Freud Moll heeft geplagieerd kan niet hard worden gemaakt, maar het is wel duidelijk dat hij Moll niet het krediet heeft gegeven dat deze verdiende – in dit opzicht stond Moll overigens niet alleen – en hem onrecht heeft aangedaan. Desondanks probeerde Moll Freud (tevergeefs) te betrekken bij het tijdschrift op het gebied van hypnose en psychotherapie dat hij redigeerde, bij de seksuologische vereniging waarin hij een leidende rol vervulde en bij een internationaal

seksuologisch congres dat hij in 1926 met steun van de Duitse regering in Berlijn organiseerde. Tegelijkertijd volhardde hij in zijn scherpe kritiek op de psychoanalytische theorie en praktijk: daarin stak volgens Moll een hoop verbeelding, projectie, opgeklopte seksuele symboliek alsook winstbejag. En het was maar de vraag of patiënten beter werden van al dat gewroet in hun gemoedsleven. In feite, zo stelde Moll, was de psychoanalytische expertise op niet veel meer gebaseerd dan het gebruik van esoterische begrippen, een rijke fantasie en de routinematige duiding van afgezaagde seksuele symboliek: alle puntige voorwerpen verwezen naar de penis en holle voorwerpen naar de vagina.

Aan het eind van zijn leven geloofde Moll nog steeds dat de psychoanalyse een vluchtig modeverschijnsel was. Dat bleek een misrekening. Toen Moll en Freud in 1939 op exact dezelfde dag (23 september) stierven, kon het contrast tussen hen niet groter zijn. Mede door de antisemitische maatregelen van het Naziregime, waardoor Moll compleet overdonderd werd, trok hij zich verbitterd en verarmd terug uit het openbare leven en verbleekte zijn reputatie al in de jaren dertig, terwijl Freud wereldwijde bekendheid genoot en zijn gedachtegoed internationaal door de psychoanalytische beweging werd bewaakt en verspreid. De uitkomst van het conflict maakt duidelijk dat wetenschappelijke nauwkeurigheid en inhoudelijke nuance niet altijd de doorslag geven. Hij wilde geen voorbarige en stellige conclusies trekken en mede door deze voorzichtigheid formuleerde hij in tegenstelling tot Freud geen samenhangende en aansprekende theorie. Bovendien was Moll altijd een Einzelgänger gebleven en had hij geen volgelingen om zijn intellectuele nalatenschap te bewaren. Daar kwam nog bij dat Molls werk minder goed leesbaar was dan dat van Freud; niet alleen als strategie maar ook als stilist won Freud het uiteindelijk van Moll.

Harry Oosterhuis is historicus en docent aan de Universiteit Maastricht.

Dit artikel is een ingekorte bewerking van:

Oosterhuis, H. Freud and Albert Moll: how kindred spirits became bitter foes. *History of Psychiatry* 2020; 1-17, DOI: 10.1177/0957154X20922130.

Over Moll en Freud zie ook:

Sulloway, F.J. *Freud, Biologist of the Mind: Beyond the Psychoanalytic Legend*. Cambridge, MA and London: Harvard University Press, 1992.

Oosterhuis, H. Sexual Modernity in the Works of Richard von Krafft-Ebing and Albert Moll. *Medical History: A European Journal for the History of Medicine and Health* 2012; 56(2): 133–155.

Oosterhuis H. Albert Moll's ambivalence about homosexuality and his marginalization as a sexual pioneer. *Journal of the History of Sexuality* 2019; 28(1): 1–43.